

ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ: ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ¹

Ο επαναστατικός τύπος εξυπηρετεί σύμφωνα με την Αικατερίνη Κουμαριανού ανάγκες άμεσες, επιτακτικές και συγκεκριμένες, και υπό αυτήν την άποψη διαφέρει από όλα τα προηγούμενα προεπαναστατικά εκδοτικά εγχειρήματα. Από το έτος 1824 -το «έτος-ορόσημο» για την νεοελληνική δημοσιογραφία-, η έκδοση ειδησεογραφικών εντύπων στον ελληνικό χώρο και στα ελληνικά είναι πλέον αδιάλειπτη, ενώ η παράλληλη έκδοση τα έτη 1824 και 1825 τεσσάρων εφημερίδων συστηματοποιεί και εντείνει με νέους πλέον όρους μια παλιότερη πρακτική: αυτήν της αναφοράς της μίας εφημερίδας στην άλλη είτε με την αναδημοσίευση άρθρων και πληροφοριών ανάμεσα στα έντυπα είτε με την αντιπαράθεση των εκδοτών ή των αναγνωστών του κάθε εντύπου. Η ομάδα μας έχοντας ολοκληρώσει την ευρετηρίαση των δυο από τις τέσσερις συνολικά εφημερίδες που κυκλοφορούσαν εκείνα τα χρόνια (*Εφημερίς των Αθηνών*, *Γενικής Εφημερίδας της Ελλάδος*) μπορεί πλέον ανατρέχοντας στα ευρετήρια αυτά να αποκτήσει μια πρώτη εικόνα για το ακριβές περιεχόμενο των παραπάνω τέτοιων αναφορών.

«Εφημερίς των Αθηνών» (Αύγουστος 1824-Απρίλης 1826): ποσοτικά στοιχεία. Στις σελίδες της εφημερίδας, ήδη από τον Οκτώβριο του 1824 καταγράφονται οι πρώτες αναφορές σε άλλες εφημερίδες. Η συχνότητα των αναφορών ποικίλλει ανα εφημερίδα: πιο συγκεκριμένα, από την έναρξη της κυκλοφορίας της *Εφημερίδος* και μέχρι σχεδόν και το τέλος της καταγράφεται μια τουλάχιστον μηνιαία αναφορά στον *Φίλο του Νόμου*, ο οποίος εκδίδονταν από τον Μάρτη του 1824 έως και τον Μάιο του 1827 (30 συνολικά αναφορές). Αντίθετα προς την σταθερότητα της αναφοράς στην εφημερίδα της Ύδρας, οι αντίστοιχες αναφορές στα *Ελληνικά Χρονικά* παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις: στο πρώτο εξάμηνο της κυκλοφορίας των *Χρονικών* (πρώτη κυκλοφορία: Ιανουάριος 1825) εντοπίζουμε τρεις συνολικά αναφορές στην εφημερίδα από την *Εφημερίδα των Αθηνών*. Από το καλοκαίρι ωστόσο του 1825 μέχρι και τον χειμώνα του 1826, (η εφημερίδα του Μεσολογγίου παύει να εκδίδεται το Φεβρουάριο), οι αναφορές σχεδόν τριπλασιάζονται φτάνοντας συνολικά τις δέκα. Αντιστοίχως, ενδιαφέρουσες

¹ Όπως παρουσιάστηκε την Παρασκευή, 9 Οκτωβρίου 2015, στα πλαίσια του 31^{ου} χρόνου των Σεμιναρίων της Ερμούπολης (Αθήνα).

παρουσιάζονται και οι αναφορές στη *Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος* καθώς στους επτά μήνες της κοινής κυκλοφορίας των δύο εφημερίδων (η *Γενική* πρωτοκυκλοφορεί τον Οκτώβριο του 1825) στην *Εφημερίδα* καταγράφονται συνολικά 29 αναφορές. Τι περιεχόμενο έχουν ωστόσο αυτές οι αναφορές;

Το περιεχόμενο των αναφορών της *Εφημερίδας των Αθηνών* στον *Φίλο του Νόμου*: η *Εφημερίς* αναδημοσιεύει συνήθως με αυτούσιο τρόπο από την εφημερίδα της Ύδρας κείμενα που σχετίζονται με σημαντικότερες στρατιωτικές και διοικητικές εξελίξεις που αφορούν εν γένει την επανάσταση. Η αναδημοσίευση της ανακοίνωσης του Εκτελεστικού για τον θάνατο του Παναγιώτη Μπότσα, αντιπροέδρου του Εκτελεστικού τον Νοέμβριο του 1824² ή τον επόμενο μήνα η αναδημοσίευση μιας επιστολής του Ιωάννη Γκούρα προς τη διοίκηση με την οποία ο τελευταίος καυτηριάζει συγκεκριμένες αποφάσεις της («...διότι οι Έλληνες δεν είναι πουλημένα κρέατα διά να παραδίδονται εις την καταφρόνησιν του Ζαΐμη, (...) αφήνω την φιλοχρηματία του Κωλοκοτρώνη, και την ανοησίαν του Νικήτα») ³ αποτελούν δύο τέτοια χαρακτηριστικά παραδείγματα. Παράλληλα με την πρακτική των αναδημοσιεύσεων, η *Εφημερίς των Αθηνών* δεν διστάζει να έρθει σε σύγκρουση με τον *Φίλο του Νόμου*. Η αναδημοσίευση ενός επικριτικού άρθρου για τον Λόρδο Στάνχοπ τον Οκτώβριο του 1824 προκαλεί την αντίδραση της εφημερίδας προς την κατεύθυνση της υπεράσπισης του Στάνχοπ⁴, ενώ μετά από λίγα φύλλα το όλο ζήτημα προκαλεί την επέμβαση και του ίδιου του Θεόδωρου Νέγρη. Πιο συγκεκριμένα μάλιστα, στο κείμενο του που δημοσιεύτηκε, ο Νέγρης, μεταξύ άλλων, αναφέρει: «Μήπως ηναγκάσθης Φίλε του Νόμου να προκαταλάβεις τα πνεύματα μας εις εκείνα τα δυστυχήματα μας και εβιάσθης να αποδώσεις το κακόν εις έναν ξένον;»⁵. Τι θα μπορούσε να σημαίνει αυτή η αντιπαράθεση τόσο μεταξύ των δύο εφημερίδων όσο και μεταξύ του Θεόδωρου Νέγρη και του *Φίλου του Νόμου*, ιδιαίτερα σε μια περίοδο που η εφημερίδα αυτή αποτελούσε το επίσημο όργανο της Διοίκησης;

Στη συνέχεια, οι αναφορές στα *Ελληνικά Χρονικά*. Η πορεία της επανάστασης τους μήνες εκείνους (χειμώνα 1825) δεν έχει κριθεί και οι εξελίξεις στο Μεσολόγγι καταλαμβάνουν κρίσιμη θέση. Η αναδημοσίευση από τα *Χρονικά* τον Φεβρουάριο του 1825 πληροφορίας «ότι η Αλβανία κάμνει μεγάλες προετοιμασίες δια μια

² *Εφημερίς των Αθηνών*, αρ. φ. 20 (8/11/1824), σ.1-2.

³ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 33 (24/12/1824), σ.2.

⁴ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 11 (8/10/1824), σ.3-4.

⁵ Στο *ίδιο*, αρ. φ. 14 (18/10/1824), σ.2.

νέα εισδρομήν»⁶ στο Μεσολόγγι νωρίτερα από το δίνει τον τόνο. Η συστηματική πληροφόρηση του αθηναϊκού κοινού για τις στρατιωτικές εξελίξεις στο Μεσολόγγι σε συνδυασμό με την αναδημοσίευση σχετικών ειδήσεων και από τον «Φίλο του Νόμου» αποκαλύπτει το αυξημένο ενδιαφέρον για την πληροφόρηση των Αθηνών. Τι θα μπορούσε να σημαίνει άλλωστε για την Αθήνα η ενδεχόμενη απώλεια του Μεσολογγίου;

****

Στη *Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος*, η οποία εκδίδεται τον Οκτώβριο του 1825, οι ειδήσεις για το Μεσολόγγι προέρχονται είτε από την εφημερίδα *Ελληνικά Χρονικά*, η οποία εκδίδεται μέχρι το Φεβρουάριο του 1826, είτε από γράμματα στρατηγών που πολεμούν στο Μεσολόγγι (όπως στο δεύτερο φύλλο η επιστολή του στρατηγού Γεώργιου Κίτσου). Επίσης, μέσα από τη μελέτη των αναφορών του τοπωνυμίου «Μεσολόγγι» παρατηρήσαμε πως πολλές φορές οι ειδήσεις προέρχονται από άγνωστες πηγές. Για παράδειγμα, στα φ. 60,61 & 62, το Μάιο-Ιούνιο 1826, δημοσιεύονται λεπτομέρειες για την έξοδο του Μεσολογγίου. Από που όμως προέρχονται αυτές οι πληροφορίες καθώς κανείς δεν υπογράφει το κείμενο και τα *Ελληνικά Χρονικά*, έχουν σταματήσει να κυκλοφορούν; Μία απάντηση που θα μπορούσε να δοθεί είναι πως οι πληροφορίες έχουν προέλθει από τους επιζώντες της εξόδου, καθώς, όπως αναφέρεται και σε γράμματα αναγνωστών που δημοσιεύονται αρκετά φύλλα αργότερα, πολλοί από τους επιζώντες φτάνουν ταλαιπωρημένοι από τις κακουχίες στο Ναύπλιο. Επίσης, κάποιες φορές οι πληροφορίες προέρχονται από μη έγκυρες πηγές, όπως στο φ.7 της *Γενικής Εφημερίδος*, όπου πληροφορίες για το Μεσολόγγι μεταφέρει ο κυβερνήτης ενός πλοίου που φτάνει στο Ναύπλιο από την Πρέβεζα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όμως, επειδή η εφημερίδα δεν μπορεί να ελέγξει την εγκυρότητα της είδησης, το άρθρο φέρει τον τίτλο «Ειδήσεις μη επίσημοι»

Αντίστοιχα, μέρος των ειδήσεων για την Αθήνα προέρχεται από την *Εφημερίδα των Αθηνών*, άλλες από στρατιωτικούς ή από άγνωστες πηγές. Επίσης, η *Γενική Εφημερίδα* διορθώνει δημοσίευμα της *Εφημερίδας των Αθηνών* σε σχέση με τη θέση των ελληνικών πλοίων, αναφέροντας πως «κατά λάθος ως φαίνεται την ανέφερε ο Κύριος Συντάκτης».

---

⁶ Στο ίδιο, αρ. φ. 45 (28/2/1825), σ.1.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο διάλογος μεταξύ της "Γενικής" και του "Φίλου του Νόμου". Πρώτον, γιατί ο *Φίλος του Νόμου* αναφέρεται περισσότερες φορές στη *Γενική Εφημερίδα*, γεγονός το οποίο είναι λογικό αν σκεφτούμε πως ο *Φίλος του Νόμου* μετά το 1826 είναι η μοναδική εφημερίδα που εκδίδεται πλην "Γενικής" ενώ και από τον Οκτώβριο του 1825, όταν ο *Φίλος του Νόμου* παύει να είναι κυβερνητικό φύλλο και το ρόλο του αναλαμβάνει η *Γενική Εφημερίς*, ασκείται αυστηρή κριτική απέναντι στη Διοίκηση και κατ' επέκταση στη *Γενική Εφημερίδα*. Ο *Φίλος του Νόμου* επικρίνει έτσι την περιληπτική δημοσίευση των Πρακτικών του Βουλευτικού, επειδή η σωστή δημοσίευσή τους, όπως υποστηρίζει ο εκδότης αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της καλής λειτουργίας του πολιτεύματος και γι' αυτό είναι σημαντική υποχρέωση των κυβερνητών η γνωστοποίηση και η διαφώτιση των πολιτών για τις υποθέσεις της πολιτείας.

Παράλληλα, εκτός από την αντιπαράθεση μεταξύ των εφημερίδων ασκείται δημόσιος έλεγχος και μέσω των επιστολών των αναγνωστών. Για παράδειγμα, στο φ. 94 της *Γενικής Εφημερίδας της Ελλάδος* δημοσιεύεται επιστολή του Γεώργιου Αινιάν και στο φ. 96 επιστολή που υπογράφουν οι Τζαβέλας και Ζέρβας, οι οποίοι, παραθέτοντας περισσότερες πληροφορίες προσπαθούν να ενισχύσουν το επιχείρημα του πρώτου. Ειδικότερα, οι δύο αυτές επιστολές επικρίνουν το Συντάκτη του *Φίλου του Νόμου*, γιατί δημοσίευσε επιστολή των προκρίτων της Ύδρας με συκοφαντίες για τη φρουρά του Μεσολογγίου. Όπως υποστηρίζουν στην επιστολή τους οι επιζώντες της εξόδου που έφτασαν στο Ναύπλιο συνέχισαν να επιδεικνύουν προθυμία και ανδρεία σε κάθε αγώνα και γι' αυτό (παραθέτω) «ο Συντάκτης του *Φίλου του Νόμου* κατεχράσθη ή εδανείσθη με το προσωπίον του πατριωτισμού το όνομα των ειρημένων προκρίτων, γιατί κατ' ουδένα τρόπο δεν είναι πιστευτόν να φθάσουν οι πρόκριτοι της Ύδρας εις τοιαύτην απάτην» (τέλος παραθέματος).

Τέλος, όταν η Διοίκηση αποφασίζει την έξωση του Θεόκλητου Φαρμακίδη από τη *Γενική Εφημερίδα* τον Ιούνιο του 1827, ο *Φίλος του Νόμου* δημοσιεύει άρθρα εναντίον των παρανομιών και αυθαιρεσιών της εξουσίας. Ειδικότερα, οι αδελφοί Αλέξανδρος και Παναγιώτης Σούτσος αρθρογραφούν για τις συνταγματικές ελευθερίες, για τους συνταγματικούς θεσμούς και για θέματα ελευθερίας του Τύπου και υπερασπίζονται τον Θ. Φαρμακίδη.

*

Συμπερασματικά, και ολοκληρώνοντας τον προβληματισμό θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι στις εκδοτικές προσπάθειες της εποχής βρίσκουμε το σπέρμα

μιας συνεργατικής προσπάθειας για να χαραχθεί και να αναδυθεί μια ορισμένη εθνική επικράτεια με την συστηματική καλλιέργεια από την πλευρά των εκδοτών και όχι μόνον, μιας διοικητικής και στρατιωτικής τουλάχιστον συνάφειας καθώς επίσης και την καλλιέργεια μιας αίσθησης κοινής μοίρας για τα μελλούμενα; Παράλληλα με τα παραπάνω όμως, και χωρίς αμφιβολία, επιβιώνουν και εξυπηρετούνται κατά προτεραιότητα όπως είναι απόλυτα φυσιολογικό, και οι τοπικές ανάγκες πληροφόρησης, ιδιαίτερα όταν τα πράγματα δεν εξελίσσονται καλά για τις επαναστατημένες περιοχές, για τους επαναστάτες.